

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Аннотація: В статті аналізується одно із сучасних напрямків філософії культури - мультикультуралізм. Концепція мультикультуралізму розглядається в контексті взаємодії культур та культурної глобалізації. Виявляються питання про ролі та місце окремих культур в межах мультикультурного суспільства, а також ступінь та механізми їх впливу одна на одну.

Ключові слова: мультикультуралізм, мультикультурність, взаємодія культур, діалог культур, глобалізація.

Анотація: У статті аналізується один із сучасних напрямків філософії культури — мультикультуралізм. Концепція мультикультуралізму розглядається в контексті взаємодії культур та культурної глобалізації. З'ясовуються питання про роль та місце окремих культур в межах мультикультурного суспільства, а також ступінь і механізми їх впливу одна на одну.

Ключові слова: мультикультуралізм, мультикультурність, взаємодія культур, діалог культур, глобалізація.

Summary: The article analyses one of the modern trends in the philosophy of culture - multiculturalism. The concept of multiculturalism is examined in terms of interaction between cultures and cultural globalization. The issues about the role and the place of separate cultures within the multicultural society as well as the issues about the degree and mechanisms of their influence on one another are clarified.

Key words: multiculturalism, multiculturality, the interaction of cultures, the dialogue of cultures, globalization

Дух епохи, в якій ми живемо у все більшому масштабі символізує собою поняття глобалізації. У світлі глобалізаційних процесів яскраво проявляється те, що конкретні суспільства відрізняються одне від одного, вступають у взаємозалежні відносини — політичні, економічні та культурні, які зумовлюють великі зміни. Для того, щоб зрозуміти ці зміни, потрібний не лише універсальний підхід, а, що найважливіше, їх розгляд у контексті існування плюралізму культур. У сьогоденні в

рамках всепоглинаючої і всезагальної глобалізації та інтеграції людства проблема мультикультуралізму набирає нового звучання. Звідси, найголовніше питання формулюється так: наскільки глибоко ми здатні увійти у процес глобалізації не втративши при цьому власної культурної ідентичності? Проблема мультикультуралізму — це пошук теоретичного і практичного вирішення питання, у якому сьогодні перебуває світова спільнота.

Важливість дослідження пояснюється тим, що у процесі побудови сучасного суспільства відбуваються помітні зміни в його філософсько-культурологічній парадигмі. Так, однією з філософських концепцій глобального суспільства являється теорія і практика мультикультуралізму (ідея інтеграції різних культур, яка забезпечує їх взаємозбагачення і взаємодію). Мультикультурність — яскрава і сутнісна ознака культур епохи постмодерну. Культурна багатоманітність є одним із головних викликів нашої епохи. Взаємодія культур, діалогічність, культурний поліфонізм, європоцентризм, мультикультуралізм — саме ці поняття визначають філософсько-культурологічний дискурс ХХІ сторіччя, коли інтеграційні процеси стали тенденцією організації життєвого простору в епоху глобалізації. У цьому контексті, головна риса культури ХХІ сторіччя — діалогічність. Проте, при розгляді питання діалогу культур варто звернувшись до культурно-історичного виміру і відзначити, що антична культурна традиція була монологічною та центричною, а світ ділився на людей (свої) та інші (чужі). Співзвучною постає ідея всесвітньо відомого культурфілософа О. Шпенглера, про те, що усі культури (цивілізації) автономні по відношенню одна

до одної, через те, що не існує універсальної схеми розвитку — отже не існує підстав для їхнього порівняння за принципом: прогрес-регрес. На думку О. Шпенглера не існує передових чи відсталих культур, кожна культура репрезентується як індивідуальний організм, вивчати який потрібно в рамках логіки його власного розвитку.

Сьогодні жодна культура, країна, соціальна група чи індивід не сприймаються як замкнуті чи самодостатні феномени. Їм усім притаманний взаємозв'язок, взаємообумовленість і взаємовідношення; саме ці складові, які на перший погляд забезпечують взаємодію, починаючи культурами і завершуючи індивідами, у сьогоденні є вкрай складними елементами у процесі глобалізації. Починаючи від останніх десятиліть ХХ сторіччя культури зазнають впливу потужного світового процесу, який дістав назву глобалізації. Багатоаспектність цього процесу засвідчує, що людство вступило в нову добу свого розвитку, який матиме характер планетарних змін. Тут потрібно виходити із того факту, що глобалізація призводить до зіткнення сучасних унікальних культур на основі комунікаційних та техніко-технологічних змін. В ідеалі, це, так зване, зіткнення не повинно здійснюватись шляхом конфліктів та заперечення “іншого”, або ж і навіть шляхом знищення. Глобалізація — процес становлення глобальної культури і разом з тим глобальної людини. Глобалізація забезпечує інтеграцію народів та держав у єдиний простір. Процеси глобалізації є причиною змін у найважливіших соціальних інститутах сучасної цивілізації: змінюється роль держави, демократії, цінності свободи, відбуваються “порушення” ціннісно-нормативної системи суспільства. “Глобальна людина” змушена вести боротьбу за власне виживання у світі. Процес глобалізації створює нестабільний світ, в якому трансформації охоплюють усі сфери суспільного та індивідуального життя. Поширення глобалізаційних процесів та новітніх інформаційних технологій у сучасному світі має універсальний характер і спонукає всі національні культури активно пристосуватися до цих процесів. Глобалізація має як позитивні інтегруючі тенденції, які ведуть до

взаємодії різних культур, стандартизація, що полегшує культурний обмін так і негативні — культурна уніфікація, ментальний колоніалізм, споживацтво, примітивізація смаків і конформізм. Глобалізація змінила обличчя культур світу і впливає на політичні та економічні відносини. Місцеві способи життя і мислення зовсім не зникають перед лицем потужних зовнішніх культурних впливів. Хоча процеси глобалізації є незворотними, все ж глобальне не замінить і не знищить локального. Бо у своїй суті поняття культури передбачає існування відмінностей. Аналізуючи феномен глобалізації, варто відзначити, що це поняття артикулювалося і попередніми епохами. Нашим близьким та далеким предкам не був відомий термін “глобалізація”, однак глобалізаційні прагнення були їм притаманні. Історія знає багато спроб великомасштабної експансії держав (володарів), релігій, ідей, культур, — спроб, що теж були глобальними проектами в час тодішніх можливостей суб'єктів експансії та умов життя людства. Ці проекти мали свою мотивацію і у більшості випадків спершу були агресивно заманіфестовані, а вже потім їх намагалися реалізувати. Намір і «теорія» ішли попереду дії та практики. Суб'єктивні порівняння перевершували об'єктивні можливості. Якою ж є культурна складова глобалізаційного процесу?

Соціокультурні аспекти глобалізації роблять особливо актуальним вивчення особливостей міжкультурної взаємодії. Взаємодія культур — складний, суперечливий та амбівалентний фактор сучасності, який є комплексом багатьох складових і залежить від впливу низки системних факторів: суспільно-політичних, світоглядно-аксіологічних, історико-спадкоємнісних, культурно-цивілізаційних.

Взаємодія культур — особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, що встановлюються між двома чи декількома культурами. Міжкультурні контакти породжують множину проблем, які обумовлені неспівпадінням світогляду, цінностей та інших характеристик. Не уникнуто адаптацію традиційних моделей монокультурних інтеракцій до нового соціального середовища у площині збереження культурного різнома-

ніття світу. Наявність непорозумінь в процесі міжкультурної взаємодії культурологи називають культурним шоком. Культурний шок є феноменом історичним, і в кожному історичному добу виражався по-різному в залежності від способів та рівнів взаємодії. Культурний шок яскраво виявив себе, як відзначають дослідники, вже в час так званих великих географічних відкриттів та знайомства з іншими культурами. Культурний шок став реальним досвідом нашої культури в усій його цілісності. Проблема розуміння “іншого” залишається не вирішеною і до сьогодні. Сучасне людство не вміє розуміти і слухати “не своє”, терпимо ставитися до чужого і перетворювати чуже на “своє”, хоча й інше. Не випадково все більше сучасних науковців схиляються до думки, що на зміну ще донедавна найбільш актуальним міжнаціональним та міжкласовим конфліктам приходять міжкультурні конфлікти, які стають новою глобальною проблемою людства, і що саме такі конфлікти можуть бути основою і причиною світових воєн ХХІ сторіччя. Саме вибух міжкультурного спілкування, не уникнення зустрічі, взаємовплив різних культурних систем/субсистем визначає необхідність пошуку найбільш безконфліктних шляхів співіснування, подолання “чужості” як атрибуту багатомірного соціокультурного простору. Такі, вище зазначені і розглянуті феномени, як взаємодія культур, глобалізація, культурний шок є реакцією на бінарну опозицію типу “Свій/Чужий”. Та останніми роками усе більше укорінюється поняття “Іншого”, визнаючи тим самим, що феномени, які належать до різних культур, можуть бути осмисленими і зрозумілими, як відмінні від власних, але які не повинні вступати у суперечність. Тому представники різних культур покликані сприймати одне одного у такому алгоритмі: Я і Другий, як учасники одного полікультурного простору; взаємодія між якими повинна відбуватись за принципом толерантності, безконфліктності та діалогу.

Мультикультуралізм — поняття сучасне, реальне і неоднозначне. Проблема мультикультуралізму є настільки актуальною, що досліджується вченими, мабуть, усіх країн. Класикою мультикультуралізму вважають праці

Г. Співак “*In Other Worlds: Essays on Cultural Politics*”, Х.Бхабха “*Nation and Narration*”, Е. Саїд “*Орієнталізм*”, Ч.Тейлор “*Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*”.

Для створення і розвитку мультикультуралізму у певному суспільстві, країні, регіоні необхідна наявність, і це першочергово, свідомої державної політики та відповідних заходів, які отримують підтримку, як і від законодавчої, так і від виконавчої влади. Якщо державна політика не реалізуватиметься то усі дискусії про необхідність мультикультуралізму у поліетнічному суспільстві залишатимуться лише у просторі теоретичних рефлексій та досліджень для вузького кола науковців.

При аналізі поняття “мультикультуралізм” завжди постає проблема його неясності, яка призводить до більшого ускладнення при використанні цього терміну. Ця складність проявляється у міксі різних рівнів розуміння цієї категорії, а саме: як політики і стратегії управління, як реальної ситуації суспільства, як наукової концепції та теоретичного конструкту, і звичайно як публічної дискусії. Та попри усю множинність невизначеності і багатозначності термін “мультикультуралізм” передбачає рівність культур на протигагу гегемонії однієї культури.

“Мультикультуралізм — конституйований згідно з банальною сьогодні моделлю, що полягає в поєднанні формотворчого елемента мульти- з іншим елементом іменникового типу, що може набувати вченої форми неавтономного (наприклад, у випадку багатопартійності [multipartisme]) чи автономного (як у цьому випадку) характеру, англійську терміни multiculturalism і multicultural (французькою multiculturalisme і multiculturel [українською мультикультуралізм і мультикультурне]) слугують для позначення співіснування численних культур у межах одного суспільства, однієї країни, одного регіону. Прикметник multicultural, що його вперше зустрічаємо 1941 року у творі романіста Едварда Ф. Гаскела, отримав справжнє поширення в політичній й філософській та соціальних науках лише впродовж 1908-х років. Відтак “мультикультуралістами” називають авторів, які вимагають відмови сучасних держав від ідеалу куль-

турної гомогенності (панівного за часів, коли національні держави лише розбудовувались) і забезпечення непозбутної культурної різноманітності, яка веде до занепаду традиційних звичаєвих стандартів, відродження пригнічених в минулому культурних ідентичностей, або ж до нових умов для зростання міграційних потоків [3].

“Мультикультуралізм – це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного різноманіття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні” [2, с. 94].

Як і всякий «-ізм» воно означає, по-перше, ідеологічну доктрину та принцип політики, яка ґрунтується на цій доктрині; а по-друге, ним позначають історично конкретне явище, що виникло в певний час і в певних країнах. Наше визначення цього поняття звучить приблизно так: мультикультуралізм – принцип етнонаціональної, освітньої, культурно і політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати усіма законними методами свої (етно)культурні особливості, а державу зобов’язує підтримувати такі зусилля громадян [4].

Відомий американський соціолог-неоконсерватор Н. Глейзер визначає мультикультуралізм (в умовах США) як позицію “щодо расової та етнічної багатоманітності, яка відкидає асиміляцію і уявлення про «плавильний казан» як нав’язані панівною культурою і надає перевагу таким метафорам як “салатниця” або “яскрава мозаїка”, в яких етнічний і расовий елемент населення зберігає свою чітку відмінність” [5].

“Мультикультуралізм, який розуміється не тільки як терпимість до культурної різноманітності, але як і форма законодавчого визнання прав расових, релігійних та культурних груп, в сьогоденні визнаний усіма ліберальними демократіями” [5].

У філософсько-культурологічному аспекті поняття мультикультуралізму це — переосмислення монокультурності західноєвропейської інтелектуальної традиції. Таке переосмислен-

ня призводить до того, що мультикультуралізм — теоретична установка, яка утверджує рівноцінність різних культур, із відсутньою ієрархій. Відзначимо, що мультикультуралізм це феномен, який ми розглядаємо з позицій діалогу культур, бо є очевидним, що у цьому слові (мультикультуралізм) базовим коренем являється “культура”.

Поняття мультикультуралізм зазвичай використовують у декількох вимірах: політичному — в межах якого існують аргументи “за” чи “проти” політики мультикультуралізму, як своєрідного способу управління етнокультурами; аналітичному — має місце у наукових працях і суспільних дебатах; соціологічному та філософському — аналізуються засадничі питання, щодо соціального порядку і прав людини, а також становлення індивідуальної ідентичності, її співвідношення з колективною ідентичністю.

Численні визначення мультикультуралізму можна згрупувати навколо наступних провідних підходів:

- ідеологічно-нормативний — гасло політичного активізму, що ґрунтується на етико-філософських та соціологічних ідеях щодо місця людей з культурно відмінними ідентичностями у соціумі;

- програмно-політичний — у своїй основі має конкретні програми та політичні ініціативи, покликані реагувати на етнічне розмаїття. Такий підхід враховує інтереси різних національних груп і забезпечує певний ступінь визнання та самостійності;

- соціально-трансформуючи — має за мету подолання расизму, націоналізму, гомотобії, сексизму та здобуття рівності для усіх груп суспільства. Мультикультуралізм у цілому виявляється через певні особливості. До найголовніших із них можна віднести наступні: а) відкритість культури суспільства для сприйняття впливів із боку інших культур і взаємообміну з культурами інших суспільств і народів; б) розпад монолітних соціокультурних структур, зняття бар’єрів ізоляції та самоізоляції в контексті глобалізації культури, головним чином під впливом нових технологій зв’язку та телекомунікацій; в) наявність у суспільстві мовного та етнокультурного плю-

ралізму як загальносупільної норми; г) подільність держави на окремі регіони, що постають як географічні, історичні, культурні, економічні чи навіть політичні цілості (так званий територіальний плюралізм); г) мультикультуралізм у дескриптивному сенсі; д) наявність у традиційному компоненті культури та цивілізації різноманітних «нашарувань», що є наслідком спонтанних і примусових впливів з боку інших культур і цивілізацій (вони можуть стосуватися мови, звичаїв, способів господарювання, історії, філософії, побуту тощо); е) наявність зафіксованих у суспільній свідомості наслідків взаємодії народу з іншими впродовж власної історії. Це можуть бути: явища емпатії, стереотипи поведінки, ставлення, оцінні судження, різні форми упередженості, аж до ксенофобії; ж) наявність світоглядного, у тому числі й релігійного, плюралізму, толерантності до віри тощо [1, с. 119].

Філософи, політологи, економісти визначають мультикультуралізм як ідеологію, політику та соціальний дискурс, що визнає правомірність та значимість різноманіття культурних форм. Мультикультуралізм доцільно розглядати не тільки як концепцію, практику та політику країн іммігрантських, він характеризує собою усі сучасні полікультурні держави, адже меншини (мовні, релігійні, етнічні, політичні) як іммігрантські, так і корінні, сьогодні перед державою висувають

вимоги, в основі яких лежить бажання „бути визнаним”.

Рівень культурологічного теоретизування над проблемою мультикультуралізму ускладнюється в силу того, що ми іще не готові пізнати самих себе. Тому, дискурс мультикультуралізму залишається відкритим по відношенню до інновацій та змін.

Література:

1. Бондарук С. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні // Матер. II міжнар. наук. Конфзз – Одеса, 24-26 травня 2002 р. – К.: Ай Бі, 2003. – 729 с.
2. Дрожжина С. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: [монографія]/ Дрожжина С.В.– Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 196 с.
3. Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей. Мультикультуралізм. // Режим доступу http://www.duh-i-litera.kiev.ua/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=358&Itemid=101&lang=ru
4. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України // Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. – 2008. – С. 5-14. // Режим доступу <http://political-studies.com/?p=578>
5. Фукуяма Ф. Идентичность и миграция / Фукуяма Ф. – // Режим доступу <http://n-europe.eu/content/index.php?p=1290>